

ՀՆՁԱԿ

ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ ԿՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ԿԱՐԱՊԵՏ Յ. ԵՐԿԱՆԵԱՆ.

ԳՕՂՈՍ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ.

ԳԻՊԼՕՄԱՏԻԱ

Եղեռնագործ այն անձը, որ բնակվում է Երևանի մարզում և հանգիստ մարտում հայկական արևելք, որը խմեց հազարաւոր տակաւներով, կուշա ծիծաղում էր լինի այն դատարկ աղմկի վրայ, որ եւրոպական տէրութիւնները հանել են նրա շուրջը: Ինչպէս վաղվից հերոսները, այդ մեծ տէրութիւնների ներկայացուցիչները կարգով գալիս այցելում են Երևանի մարզում լուսնափայլ թագաւորին, անում են նրան իրանց «պահանջները» և անում են նրա զինքն թմբկի կաշուից շինած գնդակներով և ապա կրկին անհետանում: Զրէշի գլուխը դարձեալ և միշտ մնում է իր տիրոջ ուսերի վրայ, և ամեն բան նորից վերջանում է ամենաբազմի մի վաղվից վախճանով. — իրար հետ կրկին համբուրվում են, «թիւրիմացութիւնները» պարզվում են, իրարից ներողութիւն են խնդրում և ամեն յարաբերութիւն նորից աջող է ընթանում, ինչպէս աշխարհիս ամենալաւ մի երկրում:

Հազարաւոր սուրերի կոթն իր ձեռքին թագաւորին Մարդասպանը բնուէ դադարում հազար տեղերում այդ սուրերը խթել հայերի սրտերը, որտեղից արիւնը յորդ հոսանքով դուրս է բղխում՝ պահանջելով վրէժ. — և Եւրոպան, եղած զործակից Մարդասպանին, իր գծուծ շա-

հերի ու խնորհների արարկայ է դարձրել մէկ ամբողջ ժողովրդի կեանքը:

Մանկացած իրանց կոչման մէջ, որը նրանք յաւակնոտ կերպով ներկայացնում են իբրեւ քաղաքակրթական, անգոր շնորհով իրանց դէմ եղած ներքին դաւերի ու շահախնդրական քաղաքականութեան, անպատիւ թողած աշխարհիս ամենամեծ ոճրագործին և իրանց ընթացքով՝ բռնադատող ու երկչոտ, որով հէնց իրանց ժողովրդների ազգային խղճի վրայ ծանրացրել են մի սոսկալի բեռ, — այդ մեծ, այդ հզօր, այդ ամենակարող տէրութիւններն իրանց Հանձնարարի, իրանց Լօբանօվների, իրանց պաշտօնական թերթերի բերանով կատաղութեան փրփուր են թափում՝ որոնց վրայ... հայ յեղափոխական ազիտատորների վրայ, թշուառ ու փոքրիկ ժողովրդի այդ միակ պաշտպանների վրայ:

Եւ աշխարհիս այդ հզօրները կարծում են միթէ, որ այդ ուսակ տապեաութիւնն իրանց շատ վայելում է, որ այդպիսով նրանք իրանց կապտեն մէկ ամբողջ ժողովրդի կորստի սարսափելի պատասխանատուութիւնից: Եւ դաւակր Քրանսիական Մեծ Յեղափոխութեան, որ իր հայրերի արեան գնով ստացել է իբրեւ սուրբ ժառանգութիւն նրանց հսկայական զործը, այն է մարդկային

ու քաղաքացիական իրաւունքների գործադրութիւնը, այդ միևնույն շահութան զարմանալի զայրոյթ է ցոյց տալիս, երբ յարձակվում է հայ ազիտատորների վրայ, տեսնելով ինչպէս սրանք ձգտում են իրանց սեփական որիւնով ձեռք բերել այն, ինչ մի դար առաջ նոյն իրան շահութայի հայերն հաշակել են իբրեւ ամեն մարդու և ամեն ժողովրդի «բնական իրաւունք»: Եւ կամ թէ զուցէ ժողովրդները միմեանցից պատվում են արիստոկրատների, ազնականների, ու գուհիների վրայ, և զուցէ մի փոքրիկ ժողովրդի անհատները չը պիտի յանդգնեն իրանց մարդկային իրաւունքներն ունենալու, և դա միայն առանձնաշնորհում է համարվում մեծ, շահութայի կարծիքով՝ արիստոկրատ, մի ժողովրդի: Եւ ահա դա է այն հիմունքը, որի վրայ ուղծվում են կառուցանել մէկ սարսափելի պատասխանատուութիւն հայ ազիտատորներիս վրայ, պատասխանատուութիւն, որ իր ծաւալով ընհարձակվում է մինչև եւրօպական ընդհանուր խաղաղութեան խախտման և մի շարք ժողովրդների սոսկալի արիւնահեղութեան վտանգը:

Օւաւեշտական է, երբ ուսաց կառավարութեան կօզակների քաղաքականութեան տխուր թուլութակի դերը ստանձնում է Գրանսիական մեծ Յեղափոխութիւնների մի զաւակը, իր ազգի ներկայացուցիչը, երբ այդ ներկայացուցիչը՝ սուրբ աւանդութիւններով նուիրական դարձած հանրապետական bonnet (գլխարկը) փոխարինում է կօզակի փափախով:

Հայկական խնդրի համար դիպլոմատիան ուրիշ ոչինչ չը ներկայացաւ, եթէ ոչ իբրեւ ստուեր՝ անշունչ, անմարմին, պաղ, որի արած շարժվածքները կեանք ու գործ չեն, այլ խաբէական, անշօշափելի, անհետեւեք ցնորքներ:

Եւ այսօր այդ դիպլոմատիան, որ կոչված էր հայկական խնդիրը լուծելու, մոտճում է թիւրքիայի «ամբողջութիւնը» պահպանելու մասին, մի բան, որ անկարող է փորձել, եթէ թիւրքական կայսրութեան այդ ամբողջութիւնից հայերս կարողանանք de facto, իրապէս, անջատել մեր մայր հողը, և սա կարելի է միմիայն ապստամբութեամբ և առանց որ և է դիպլոմատական նախապաշարման:

Եւրօպական դիպլոմատիայի այդ դիրքից մեծապէս օգտվեցաւ և շարունակում է աւելի օգտորվել սուլթանը, ձգտելով ձեռք բերել հայ յեղափոխական շարժումների շնորհով իր ոտքի տակից գուրս սահած հողը, վերականգնել իր ֆինանսական դրութիւնը և դիպլոմատիային իսպառ հեռացնել թիւրքիայի բաժանման դիտաւորութիւնից: Եւրօպական տէրութիւնները լինելով հայկական խնդրի վերաբերութեամբ առանց որոշ ուղղութեան կամ մի քանի հակառակ ուղղութիւն

ներով և այդ ամեն տեսակէտից էլ՝ անպաշտան, նրանց քաղաքագէտները՝ առանց ծանօթութեան հայերի մասին և կամ մաքիավէլիստներ. նրանց մամուլն իրանց տէրութիւնների թէ վարանոտ և թէ աննպաստ ընթացքի կոյր թարգմաններ, կամ զուտ մարդասիրական, ուրեմն և քաղաքականութեան նկատմամբ անազդեցիկ ճառողներ, և կամ առանց պատուի ու կաշառված իսկ «մեծ Մարդասպանի» դրամով — ահա այն մարմինը, որի առջև դրված է հայկական խնդրի լուծումը և որը նպաստաւոր է դարձել միմիայն սուլթանի ոճրագործութեան ու խարդախութեան և նրա ձիգերին՝ վերականգնելու իր նախկին դիրքը:

Վա եղաւ մինչև այսօր դիպլոմատիայի գործը:

Հայկական խնդիրը, որի լուծումն արեան տիղմի մէջ քարշ է տրվում ահա երկու տարիից ի վեր, այսօր աւելի ու աւելի որոշ հողի վրայ է անցնում: Վիպլոմատիայի անկարողութիւնն ու անանկութիւնն այժմ ահեղեղ է կոյրի համար անգամ: Վա մի նոր և պայծառ ապացոյց է այն մաքի ճշմարտութեան, որ սկզբից մինչև այժմ այս էջերում ներկայացվում էր շարունակ: Այն մաքի, թէ եւրօպական դիպլոմատիային ստիպելու համար բաւարար լուծում տալ հայկական խնդրին, պէտք և անհրաժեշտ է, որ այդ խնդիրը դրվէ Եւրօպայի առաջ ապստամբած ժողովրդի ձեռքով: Ապստամբութեան միջոցով է միայն, որ մի ժողովուրդ կարող է ծանաչեցնել տալ իր ինքնուրոյնութիւնն ու իրաւունքները, հետեւեալ իր ինքնավարութիւնն ու անկախութիւնը: Այն արտուր անհատները, որ իրանց «ազգային գործիչ» էին հռչակում, բայց և կատաղաբար մղում հակաապստամբական արշաւանք իրանց թոթով լեղուով ու փայտէ դրչով և հայ ժողովրդի յոյսն ու ուշադրութիւնը ձիգ թափում դարձնել միայն դիպլոմատիայի վրայ, նրանք այսօր պէտք է խիստ թթված դէմքով լինեն, եթէ աչք ունեն տեսնելու այն, ինչ տեսանելի է, և աւելի ևս. նրանք պէտք է քաջ ըմբռնեն, թէ իրանց թշուկ հասակից շատ բարձր պատասխանատուութեան տակ են ընկել իրանց փնասակար ընթացքի պատճառով:

Սակայն եւրօպական այդ երեւոյթները, որպէս նաեւ հայ յեղափոխական շարժումներն արթնացրին հայ ժողովրդի ինքնաճանաչութիւնը, արթնացրին նրա միտքը, որը միանգամից ազատվեցաւ ստրկութեան տակ ստացած կաշկանդներից, նրան դաժրին այլ ևս անհաշտ թշնամի թիւրք կառավարութեան դէմ, նրան դարձրին իսպառ թերահաւատ դէպի եւրօպական գոռոպ դիպլոմատիան, նրան տվին ապստամբութեան ու առաջադիմութեան գաղափարը, նրան վարժեցրին աւելի ու աւելի:

ւելի տողալու ամեն արիւնհակադէմութեան ու թըշ-
ուառութեան, զրգռեցին նրա վրէժխնդրութիւնը,
և նա այժմ մտքով և թէ՛ գգացումով գարձել է
յեղափոխական, ազատ ու անկախ: Եւ զրա՛ մէջն է
այսօր մեր միակ, բայց մեծ վաստակն այնքան տան-
ջանքներից ու արեան հեղեղներից յետոյ: Եւ զրա
մէջն է այսօր մեր ամենամեծ ոյժը, որն այլ ևս
ձեռք բերված չի եղել՝ այսուհետև աւելի ու աւե-
լի կը զարգանայ հէնց նոյն ազգային ընդհանուր
թշուառութեան միջոցին: Եւ զրա մէջն է նոյն-
պէս ժողովրդային ընդհանուր ապստամբութեան ու
զին, միտքը, մղելը, յոյսը, ապստամբութեան, այդ
խսկական փրկարար ճակատամարտի պատրաստա-
կանութիւնն ու զրաւականը:

ԿՆՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.

ԿԱՐԱՊԵՏ Յ. ԵՐԿՆՆԵԱՆ.

Կարապետ Յ. Երկայնեան. — Բարեկեցիկ ըն-
տանիքի զաւակ էր. ծնվել է 1869 թուականին Պուլ-
շարիոյ Ռուսձուգ քաղաքին մէջ:

Կեն տաճկաց ժամանակ երբ փոքր էր Կարապետ,
իր տարեկից ընկերներու հետ միշտ կուէր կը մղէր թիւր-
քերու դէմ, արշաւանքներ կը գործէր Տաճիկ թաղե-
րու վրայ և միշտ յաղթանակներով կը դառնար: Իր
մանկութեան ատեն ցցուցած յանդուգն ու խիզախ բը-
նաւորութիւնը նա պահեց մինչև վերջ, որու համար
իր ընկերները չափազանց կը սիրէին ու կը յարգէին
զինք:

Կարապետ վերին աստիճանի ընկերասէր ու անձ-
նուէր բնաւորութիւն ունէր, վերջին ծայր անհամբեր
էր, բաւական էր իր զգացումներուն դպիլ՝ նա կը կա-
տաղէր և առանց վայրկեան կորսնցնելու՝ իր վրէժն ին-
քէն իր ձեռքով կը լուծէր: Բաւական էր իր ներկայու-
թեան քիտած մէկ ընկերին նախատական խօսք մը ընել,
Կարապետ շատ լաւ գիտէր ընկերոջ պատիւը պաշտ-
պանել:

Կարապետի միակ փափազն էր զինուորութիւն սով-
որիլ, այնպէս որ երբ Պուլկարական զինուոր դարձաւ իր
այդ յատկութիւնը մրցումներու մէջ շուտով ցոյց տուաւ:

20 տարեկան էր, երբ Կարապետ զինուորութեան
կանչուեցաւ. այն ատեն նա վաճառականի մօտ գոր-
ծակատար էր. իր տէրը իբրեւ հաւատարիմ պաշտօնեայ
ուզեց Մանգէստըր զրկել: Կարապետ Պոլիս հասնելով
մի քանի շաբաթ մնաց այնտեղ. այն տեղէն նա յուզեց
նամակներ կը գրէր ու սրտածակիկ տեսարաններ կը
նկարագրէր մեզ, յետոյ՝ չենք գիտեր ինչ պատճառ-
ներէ թելադրուած՝ մերժելով տիրոջ առաջարկը դար-
ձաւ Ռուսձու-ք և առանց ժամանակ կորսնցնելու մտաւ
զինուորական ծառայութեան մէջ:

Կարապետ Կ. Պոլսոյ մէջ տեսնելով Տաճկահայոց
կրած չարչարանքներն ու տառապանքները՝ բոլորովին
փոխուած եկաւ Պուլկարիա. մեղամաղձոտ բընա-
ւորութիւն մը ստացած էր. միշտ կը մտածէր ու
չարքաշ կեանք մը կը վարէր: 95 թուին յուլիս ամ-
սու մէջ էր, Կարապետ սովորականէն կանուխ տուն
եկաւ. նա վերջին ծայր յուզուած էր. երբ հարցուե-
ցաւ թէ ինչ է պատահեր, Կարապետ դառն է հա-

ռաչ մը արձակելով սկսաւ խօսիլ: — «Սիրելի՛ ծնողքս,
Ժամը հասաւ. պէտք է երթամ և Տաճկահայ եղբայրնե-
րուս փրկութեան համար զոհուիմ, պղտիկուց ուխտած
եմ՝ նետուիլ այդ ասպարէզին մէջ. ահա այդ ցան-
կալի օրը հասաւ, ձեզ միտակ չեմ թողուր, վըս-
տահ եմ եղբայրներուս վրայ, անոնք յայտնի ընել չեն
տար ձեզ իմ պակաս լինելս» — ու սկսաւ արտասուել:
Խնդիրը այն աստիճանի հասած էր որ ալ անկարելի
էր ետ կեցնել: — «Նա կըսէր. — ղանհրաժեշտ է իմ եր-
թալ օրինակ հանդիսանալու Պուլկարահայերու համար,
որոնք կը բաւականան կոկորդիլոսի արցունքներ թափե-
լով և պոռոտախօսութիւններ ընելով: Ազգիս փրկու-
թիւնը վրաս անհրաժեշտ պարտաւորութիւն կը դնէ
որ երթամ հոն, ուր կսպասեն ինձ. մի տրտիք մինչև
իսկ եթէ մեռնիմ. ըսէք թէ զաւակ մը ունէինք, որ
ազգին փրկութեան զոհուեցաւ, միայն կը խնդրեմ ա-
ղօթեցէք որ շուտով չմեռնիմ»:

1895 Յուլիսին, չորեքշաբթի օրը, պիտի թողուր
Ռուսձուգը. իր խմբապետ Նազարէթ Լուսիկեանին հետ
գնաց հրաժեշտ տալու իր ծնողաց տեսարանը խիստ
յուզեց էր, որովհետև Պուլկարահայը առաջին անգամն
էր որ տեղի կուտար այսպիսի անպայման բաժանման:

Կարապետը մտնելով վան, իր քաջ ու յանդուգն
բնաւորութեամբ իր խումբի մէջ կարեւոր տեղ մը բռնեց:
Նա քաջ ասպատակ և անվեհեր թղթատար էր. իր
ճարպիկութեան վրայ հիացումով կը խօսէին ընկերները:

Նա հերոսաբար ընկաւ անմահ Մարտիկի հետ միասին
վտանգ վերջին կուռի մէջ:

ՊՕՂՈՍ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ.

Պ օղոս Յովակիմեան. — Պօղոս Սեբաստիոյ կա-
միս գիւղի Բարնակեան ընտանիքէն էր. ծնուել էր 1870
թուին: Պօղոս թշուառ ժողովրդեան դժբաղդ զաւակն
էր. հայրենիքի մէջ նա հանգիստ կեանք չունեցաւ և
այդ պատճառաւ նետուեցաւ օտարութեան մէջ: 90
թուին Պօղոս թողնելով իր հայրենի տունը՝ անցաւ Պուլ-
կարիա, Ռուսձուգ: Այնտեղ նա շուտով ծանօթացաւ
երիտասարդութեան և իր յանդուգն ու միեւնոյն ժամանակ
հեզահամբոյր բնաւորութիւնով շատերու սիրելի եղաւ:

Նա՛ Պօղոսը, թէև վտարանդի, բայց մշտ կը մտա-
ծէր իր ծնած ու սնած երկրի վրայ. որ օտարի լծին
տակ կը հեծէր: Նա կզգար թէ ինք պարտականու-
թիւն մը ունի կատարելիք հայրենիքի ազատութեան
գործին մէջ և իր այդ պարտականութիւնը կատարելու
համար առիթի մը կսպասէր: Այդ առիթը շուտով
ներկայացաւ: 95 թուականին երբ Նազարէթ Լուսիկ-
եան կը պատրաստուէր երկիր երթալ, Պօղոս պատրաս-
տականութիւն ցոյց տալով՝ միացաւ անոր: Նազարէթի
համար անկարելի եղաւ հայրենիքի սիրով վառուած
երիտասարդին սիրտը հանգարտեցնել, բացատրելով ա-
նոր թէ հայրենիքի մէջ գործող մը որպիսի գոհու-
թիւններ, զոհանքներ տանելու ստիպուած է: Պօղոս
ուխտած էր իր թշուառ հայրենակիցներու համար զո-
հել ամեն բան և չբաժնուիլ Նազարէթէն:

Նոյն տարուան Յուլիսի սկիզբներուն Պօղոս իբրեւ
զինուոր Լուսիկեանի առաջնորդութեամբ բաժնուեցաւ
մեզմէ: Սեպտեմբերին Լուսիկեան թուրք-պարսկական
սահմանէն մեզ կը գրէր որ կանոնաւոր դէնքերով վան
կերթայ:

Այդ օրէն կսկսի Պողոսի գործունէութիւնը: Պողազ-Քէսէնի դէպքի տուն, ուր մեռաւ Լուսինեան-Նազարէթի ընկերացող Տիգրանը, նա նոյն ինքն Պողոսն էր, որ ոտքէն վիրաւորուելէ յետոյ կարողացած էր ազատուիլ և մտնել Վան: Վանի մէջ ունեցած գործունէութիւնը եղած է ընկերներու հետ: Պողոսը նա-հատակուեցաւ քաղաքի կռիւների մէկի մէջ:

Յիշատակելով այստեղ այդ երկու կտրիճներու ա-նունները, մեր պարտքը կը համարինք մի վերջին մնաս բարեւ ըսել այն բոլոր միւս քաջերուն, որոնք սկսեալ Պուլխարիայէն այդ երկուսի հետ մասնակից եղան ամեն նեղութիւններու, ամեն տանջանքներու և ամեն կռիւնե-րու, որ տեղի ունեցան Վանայ քաղաքին մէջ ու շըր-ջակները անցեալ ամառը: Անոնք նահատակուեցան, անոնց սրտերը դադարեցան բաբախելէ, որոնք սակայն այնպէս կը թռթռային հայրենիքի սիրով, անոնց մարմին-ներն պաղեցան ու անյայտ կորան... և սակայն որքան ջերմ կը մնայ անոց յիշատակը մեր մէջ և որքան օ-րինակելի են մեզ անոնց ըրած քաջութիւնները:

Մնաք բարեւ, ընկերներ, մենք ձեզ հետեող ենք...

ՆԱՄԱԿ ԿԻԼԿԻԱՅԻՑԻՑ.

96. Սեպտ. 7. 2րդ-Մարզավան:

Հարկահանների և կառավարութեան պաշտօնեա-ների հալածանքը, ծեծը, անարգանքն ու լուտանքները կը շարունակուին անընդհատ: Զբաւորութիւնը, անտե-ոսկան ու ֆինանսական տագնապը հասեր են ծայրա-յեղ աստիճանի: Օրուայ պարէնը հայթայթելու ր-գելքներն ու դժուարութիւնները օր աւուր կը բար-դուին: Առանց Մուսթարի և Տեղակալի կնքուած հրա-մանների՝ մէկ գիւղէ մի ուրիշը անցնելը արգելուած է. անհրաժեշտ է ունենալ այդ հրամանագիրը, չնայելով որ նոյն իսկ ունեցողներն ալ կենթարկուին վանազան շարժարաններու: Կեանքի ապահովութիւն չկայ ամե-նեւին. գիւղէն դուրս ելնողը-յուստատ և վհատած իւր կեանքէն-հաղար մաղձանքներ կը կարգայ՝ եթէ յա-ջողի ողջութեամբ տուն վերադառնալ:

Թուէս քառասուն օր առաջ ձերբակալուեցան, Նա-ճառլի հայ-գիւղի մէջ, հետեւեալ 2րդ-Մարզուանցի հա-յերը, որոնք այնտեղ գնացեր էին իրենց խեղճ ու թշուառ ընտանեաց համար մի քանի օրուայ կերակուր հայթայ-թելու: Մամըշ օղլի Գրիգոր և եղբայրը՝ Յովհաննէս, Ղարա Վարդանեան Սիմօն, Յովսէփ Գալոբճանեան, Ա-սատուր և Յակոբ Կէօք-Օղլանեան և Սարգիս Ալաճայեան: Կառավարութիւնը, իբրեւ հայ-հրոսակներ, տարաւ և Ա-տանայի մութ բանտի մէջ բանտարկեց զանոնք իրենց աղատ, քրտնահոտ ու սև զգեստներովը, ուր և կը մնան մինչև այսօր: Քաշուած հեռագրերը, յայտագրերն ու մատուցուած աղերսագրերը անլսելի մնացին ու կը մնան:

Սեպտեմբեր 18 ին, խեղճ զօրքերէն մին Խի-րէմեան հաճի կարապետի խանութը մտնելով՝ 2 ու կէս փարայի (մանղըր) ձէթ կը պահանջէ իւր զէնքը իւղոտե-լու համար: Խանութին օգնական-ծառայողը, Օհաննէս անուն տղան, կը կշռէ և կուտայ զինուորի պահանջածը: Վերջինս չի գոհանար և աւելի կը պահանջէ՝ սպառ-նալով: Երբ Օհաննէս խուլ ու համր կը մնայ զին-ւորի ապառնալից խօսքերին, սա, մի ակնթարթի մէջ,

յափշտակելով իւղին թիթեղը՝ կիջեցնէ երիտասարդի գլխին մի քանի անգամ իւրաւու ետեւէ: Օհաննէս տես-նելով հայ և տաճիկ բազմութիւնը՝ խոհեմութիւն կը համարի միայն կոկորդէն սեղմել ու հեռացնել զինուո-րը, որով դէպքը աննկատելի կանցնի բազմութեան հա-մար. սակայն երբ կը տեսնուի որ զինուորի բերանէն արիւն կը հոսի՝ աղմուկ կելնէ և շուտով ամեն կող-մանէ զինուորներ ու զօրապետներ օգնութեան հասնե-լով՝ երկու հայերը կը տանին պահականոց: Օհաննէսը կը փախչի ճանապարհին, իսկ կարապետը ազատ կար-ձակուել զինուորներէն մի քանիսի խնդրանաց վրայ: Մինչ այս մինչ այն, Օհաննէսը կրկին կը ձերբակալեն և կը տանին հազարապետի առաջ, որ կը հրամայէ ծեծել: Այս իրողութիւնը խիստ վատ տպաւորութիւն թողուց ամենու վրայ:

Սեպտեմբեր 22 ին, կիւրակէ օր, մի քանի մօլա-ներ քշեցին տարին 2րդ-Մարզուանի վերի թաղի նա-խիրը: Հովիւները մօղապուր պրծել էին: Այս առի-թով դիմում եղաւ տեղոյս զինուորական հազարապե-տին, որ մի քանի զինուորներ ղրկեց լեռները, սակայն սոքա անմիջապէս յետս վերադարձան և առարկեցին թէ ոչ որ չէին գտեր: Ճշմարտութիւնը այն է թէ տա-նողները զինուորների աղգակիցները լինելով՝ աւելի ալ դիւրութիւն ստացան անոնցմէ՝ իրենց աւազակային գոր-ծին մէջ:

Միւսնոյն օրը, Էօղլէրի գիւղի մէջ, մի տասնապետ իւր տասնեակներով միասին, օր ցերեկով, հայի մը տուն մտնելով կը թալանէ տան բոլոր կահ կարասին և թան-կագին իրեղէնները: 2րդ-Մարզուանի մէջ ալ Գան օղ-լի Թորոսի տիկնոջ ոսկեղէն զարդարանքները յափշտա-կեցին տարին պահապան զինուորները, գիշերը ժամը Լ-ին ըստ թրքաց:

Մօտեւս թուրքերը սկսան մի շուկայ շէնցնել Օճաք-լի գիւղի մէջ, ուր զանազան կողմերէ թուրք արհես-տագէտներ բերել տալով՝ նպատակ ունին փճացնել հայկական շուկան և անգործութեան դատապարտել հայ արհեստագէտները: Բռնի պիտի արգիլեն տաճիկներուն առևտուր անել հայերի հետ, գնել նոցա գործուածք-ները, ցորեն տանել 2րդ-Մարզուան, որպէս զի անօթի մեռցնեն: Ինչ որ չկրցան անել զինու-ղորութեամբ, նոյ-նը կուղեն անել ապրուստի միջոցները կտրելով:

Պօլսոյ վերջին դէպքերէն յետոյ՝ մոլեռանգ թուրք խուժանը աւելի ծուռ աչքով կը նայի մեր վրայ, — «Դեռ ինչո՞ւ կապրին այստեղ այս շները» կըսեն:

Նախընթաց տարուայ ցորենները թալանուեցան, անց-եալ տարի ալ վարուցան չեղաւ, այնպէս որ եթէ այս տարի ալ չլինի՝ կարելի է երեւակայել թէ ինչ վի-ճակ կսպասէ մեզ. գալ տարի պարզապէս սովալըւկ պիտի մեռնինք: Կառավարութիւնը ամեն տեսակ հալա-ծանքներով անգագար տուրք կը պահանջէ: Երբ պարզ դողութեան մը համար հայը վկայութիւն ընէ — «Հէրան կեավուրուն շէհատէթի գապուլ տէկիլ» կըսեն. ըստ իրենց կրօնին՝ հայու վկայութիւնը չընդունուիր եղեր. հայի գործի համար կառավարութիւն չկայ, մինչդեռ տաճիկը հայի վերայ ունեցած առնելիքը տանջանքներով կրկնակի կստանայ: Նաճառլի գիւղի մէջ կալի գնացող քէօր օղլի Պողոսի և քէսապի Էսէյիի ձիանքը քշե-ցին տարին, մինչդեռ պահանջող անուն կրող 25 զին-ւորները գիւղացիները կը կողոպտեն:

Նաճառլիի հայերը բնիկ 2րդ-Մարզուանցի լինելով

բոլորն ալ տուն և պարտէշ ունին այստեղ: Այս երկու տարի է՝ գրեթէ բոլորովին զրկուած են վարուցանէ, այդ պատճառաւ նոցա մի մասը յարմար դատած է վերագառնալ իւր նախկին հայրենիքը. սակայն այժմ կառավարութիւնը կսպառնայ վերադարձնել զանոնք, հակառակ պարագային՝ կսպառնայ Նաճառլի բոլոր զօրքերը բաձնալ այդտեղէն: Եթէ բառնայ՝ մի օրուայ մէջ աւերակ կը դարձնեն այդ 60-70 տուններէ բաղկացեալ զուտ հայաբնակ գիւղակը. ամենքը սրէ անցնելով: Գիւղացիների զէնքերն ալ նախապէս գրաւուած են:

Միւսնոյն սպառնալիքը կրնեն 20-Մարտի ամիս ցող Օճագլի 50 տուն հայերուն, որոնց տունները բոլոր գոյքերով թալանուեցան ու հրկիզուեցան յարձակումին տեսն, իրենք աստ ապաստանած լինելով: Կառավարութիւնը առիթ կը փնտռէ յարձակելու հայերու վրայ և կոտորելու ամենքը:

Դողովորդի անտեսական դրութիւնը ամենավատ է և կեանքը օր քան զօր անկարելի պիտի դառնայ՝ եթէ ինչէ արմատական դարմանում չլինի այս կացութեան... Եւ ինչ կրնեն այս ամենու հանդէպ քաղաքակիրթ համարուած Եւրոպական տէրութիւնները — իրենց շահերուն համար սուլթանի ոտքերը կը լիզեն, անսովորներ...:

ՆԻՋԱԿ.

ԱՐԱՐԿԻՐԻ ԱՆՆՈՒՐ ԿՈՏՈՐԱԾԸ.

Այս քիտաբուայ սարսափելի կոտորածների շարքին մէջ Արաքիւրի կոտորածը կը գրաւէ մի մեծ տեղ: — Կոտորած, որ կարճ ժամանակամիջոցի մէջ հնձեց տաւա երկու հազար մարդկային կեանք...

Ահա այդ ահուկ իրողութիւնը: Ութ օրէ ի վեր կոտորածի լուրը կը շրջէր ժողովրդեան ամեն խաւերուն մէջ՝ ահաւոր ու խորհրդաւոր ուրուականի մը պէս: Կառավարական մարմինը տագնապագին իրարանցումի մէջ էր. զինուորական արտասովոր շարժումները կանխազգացումը կուտային մօտալուտ վտանգի մը, որ աւելի շոշափելի դարձաւ, երբ անդուստ զինուորական հազարապետը, որ յայտնի էր իւր հաճախանքովը դէպ հայ ազգը և որ արգելք էր եղած միշտ թուրքերուն բարբարոսային դիտաւորութիւններուն, յանկարծ խորքերէ փոխադրուեցաւ իւր վաշտով, յեղը տալով խրատասիրտ հազարապետի մը: Այդ փոփոխումը կատարուեցաւ Կայսերական յատուկ և անակնկալ իրատեսությամբ... Պահեստի զօրքը ամբողջապէս զենքի տակ կանչուեցաւ, որ և այնպէս ինքնայոժար, զուարթագին վազեց զօրանոց՝ կարծես խնջոյքի հրաւիրուած ըլլալը, մինչդեռ այլ պարագաներու մէջ թուրքը նախամեծար կը համարէր բանտը զօրանոցէն:

Մօտակայ հայաբնակ գիւղերէն փախստականներ մագապուր քաղաքը ապաստանելով՝ աղիողորմ դէպքերու նկարագիրը կրնէին Առաջնորդարանին, որու մատուցած բողոքներուն տեղային իշխանութիւնը կեղծ ու պատիր պատասխաններ միայն կուտար. «աղոնք պատահական բաներ են, կըսէր, դուք անհոգ եղէք. Սուլթանը ձեզ պիտի պաշտպանէ, միայն՝ յանձնեցէք ձեր զէնքերը...»: Եւ սակայն, կասկածները իրականութեան կը փոխուին, խանութները կը փակուին, փողոցները կը դատարկանան, անային յարաբերութիւն-

ները կը խղուին, շուտով քաղաքը զինուորական շրջ-թայի տակ կառնուի, զէնքով զօրաց խուճեր թաղերու մէջ կը շրջին և հանդիպած հայը ծեծելով բանտ կը տանին:

Այս քաղաքէս, հոկտեմբեր 25-ին, շորեքշաբթի օր, օր աղէտալի... երեկոյեան ժամը 9-ին, զինուորական փողք քանի մը տարբեր կէտերէ ուժգին ու անընդհատ կը փչէ. փողին մահագոյժ կերկերը քաղաքին սարսափ իսկ նախապատրաստ թուրք խուճանին յարձակման նշան կուտար: Պաշի-պօղոք սուլթանի վայրենի բանակը, բաղկացած մօտակայ և հեռակայ գիւղերէ ու ցեղապետութիւններէ եկած բուրգերէ, թուրքերէ և գըզըլպաշ ազանդաւորներէ, հաւաքուած կառավարութեան ղեկած յայտնի պատգամներով, ապահովիչ կնիքներուն և մօլեւանդ քարոզիչներու ներշնչման ազդեցութեան տակ, մոլեգնաբար տոգորուած ֆանատիկ կրօնի հրաշունչ բողով, գրգռուած ընչաքաղցութեան, կապուտ կողպուտի բարկ մարմաջով, աւելի քան 20,000, քաղաքին շուրջը զինուորական հրամանին կսպասէին: Հրամանը տրուածին պէս՝ այդ ահաւոր բաղմութիւնը չորս կողմէն յարձակեցաւ Արաքիւրի վերայ դժոխային ձայներով և յախուռն թափով:

Պատկերը շատ սոսկալի է: Քաղաքին ծայրագոյն թաղերը, Ս. Լուսաւորիչ, Տէրպետէր, Ս. Յակոբ և Ս. Գեորգ, բստմիւլի արիւնհեղութեանց եղերական թատր կը ներկայացնեն: Անպատրաստ հայերը, անակնկալ ու սոսկալի յարձակումէն շուարած և սուլթանի կառավարութեան փայլուն ու խաբուսիկ խոստումներէն հիասթափած՝ մէկ բանի աննշան խուճեր կը կազմեն — 20-30 զինեալ երիտասարդներ — և կաշխատին վանքը մտցնել մարդկանց անհամար բաղմութիւնը: Ս. Գեորգ թաղի մէջ 5-6 երիտասարդներ քանի մը անգամ յետը կընկրկեն հազարաւոր թուրքերու փոխակներ. 24 ժամ շարունակ քաջաբար կը դիմադրեն: Ս. Յակոբ թաղի մէջ դիմադրութեան անհատական անջատ փորձեր կըլլան. իսկ Տէրպետէր թաղի մէջ 10-12 երիտասարդներ գովելի յանդգնութեամբ քանիցս գրոհ կուտան անթիւ աւաղակաց բաղմութեան վերայ, թաղէն դուրս կը հանեն և նոյն իսկ քաղաքէն մինչև մէկ ժամ հեռու կը հալածեն և ապա յաղթական երգերով ու ցընծութեամբ կը վերադառնան: Այս գիւցաղական պայքարը կը սկսէ շարունակ 3 օր: Յարձակող խուճանը անկարելի տեսնելով թաղին մուտքը գրաւելը յուսահատ յետ կը քաշուի. սակայն հենեալ ոստիկաններ վրայ հասնելով՝ կը ձաղկեն խուճանին երկչոտութիւնը և կը հաւաստեն թէ զինուորական վաշտերը պիտի միանան իրենց: Եւ իրօք, նոր ու ահեղ յարձակման մը միջոցին, զօրքը թաղեցւոյց ետէն պաշարած՝ գնդակի տարափներով կսկսի կանոնաւորապէս ծեծել թաղը, որու վրայ քաջարի բայց փոքրամիւս հայ խուճը կը պարտաւորի տեղի տալ: Լուսաւորիչ թաղի մէջ գրեթէ բռնաւ դիմադրութիւն չեղաւ. պարզապէս շլմորած կին: Վիշապէտեան թաղի մէջ բաւական երկար դիմադրութիւն կըլլայ. թաղերու մէջ անհատական փորձեր կըլլան թշնամին վանելու, սակայն վերջնոյս անհամեմատ բաղմութիւնը և, մանաւանդ, զինուորներու կանոնաւոր գնդակահոծումը կը ջլատեն ուժերը:

Ահաւորական դիմադրութեանց մէջ յիշատակելի է Խըզարճեան Սեդրակ անուն 19 տարուան քաջ ու աղիւ երիտասարդը — միամօր զուակ և նոր ամուսնա-

ցած —, որ իւր դեռատի կնոջ հետ կը դիմադրէ անխիւ ու փրփրեւորախ խռժանի մը 5 ժամ շարունակ:

Երեք անգամ տունը հրդեհ հը ձգեն ջրհան մեքենայի միջոցաւ քարիւղ և դիւրավառ նիւթեր նետելով, զորս սակայն կը յաջողի մարել և միայն չորրորդ անգամուն կը պարտաւորի տեղի տալ ու ազատիլ անհամար գնդակներուն մէջէն:

(Շարունակելի.)

Խ Ր Օ Ն Ի Կ Օ Ն

CORAM POPULO

Մէկ օտարալեզու, բայց հայկական թերթ, որի միակ գերազանց արժանաւորութիւնն այն է, որ բոլորովին անարժան է իր անունն, իր վերջին համարում իր խմբագրի իմաստութեան գրպանն է չորջել և ի ցոյց դրել դրա աստաւը, որ կարկառփած է բուռական հընամաշ փալաններից: Իմաստութեան այդ գրպանից դուրս են թափվել չափաւոր թուով խոշոր յիմարբանութիւններ, որ արդէն կազմում է ամենագնատելի յատկութիւնն այդ թերթի: Գիւլյումատ կարծվելու հիւանդութեամբ բռնված՝ այդ թերթը մեր դէմ գանգատվում է, թէ մենք «խելագարութիւն» ենք ունեցել ուսաց քաղաքականութեան դէմ գրելու, այդ քաղաքականութիւնը համարելով փեսական հայոց ազգային շահերին: Այդ կոմիկական գանգատից յետոյ՝ գրված այնպիսի ոճով, որից տիրացուական խռնկի հոտ է գալիս, այդ թերթն ինքն իրան առանձնաշնորհված է համարում ծնրագրելու աշխարհիս թագաւորների առաջ, համբուրելու նրանց ոտքերը, որ, ինչպէս երևում է, հասարակ մահկանացուների ոտքերից տարբեր բաներ են: Փորի վրայ պառկելու ու քսվելու այդ հետաքրքրական մարմնամարզութեան հաճոյքից յափշտակված՝ «L'Arménie» թերթն իր օրինակին հետեւելու խորհուրդն է տալիս հայերին: Ո՛չ մի վտանգ չը կրելով հանդերձ, որ հայերն այդ խորհրդին հետեւեն, քանի որ այդ թերթն այն պատաւաւոր առանձնաշնորհումն էլ ունի, որ ո՛չ որ այն չէ կարգում, — մենք չենք կարող բնորոշ ու հիւանալի չը գտնել նրա երևելի խորհուրդը: Խելքի սապատողները միշտ յաւակնութիւն ունեն ամենքին էլ սապատող կարծելու և դա է արդէն նրանց միակ միտքարութիւնը բնութիւնից իրանց տված վերաւորանքի մէջ: Հագած միջնադարեան գատաւորի կեղծ ծամեր՝ այդ թերթը հայ ազգի միտքն է ուղում լուսաւորել. կեղծաբանելով թէ ուսաց կառավարութիւնը դէմ է հայկական ինքնավարութեան հէնց այն պատճառով, որ «Հնչակը» չարամտութիւն է ունեցել ուսաց քաղաքականութեան հակառակ գրելու: «L'Arménie»-ի պէս գիւլյումատն անծանօթ փաստ է, որ ուսաց հակա-հայկական և առհասարակ արեւելեան քաղաքականութիւնը շատ ու շատ աւելի ծեր է, քան երիտասարդ «Հնչակը», և, հետեւաբար, այդ հակա-հայկական քաղաքականութիւնըն է, որ առաջացրել է «Հնչակի» հակառակութիւնը: Բայց ենթադրենք, թէ ուսաց քաղաքականութեան ուղղութեան համար մի եղակի կարեւորութիւն ունի «Հնչակի» խօսքը, ինչպէս զառանցում է մեր գիւլյումատ-թերթը, հապա այդ ինչպէս եղաւ, որ այդ գիւլյումատն իր նշանաւորութեամբ և՛ միակ ինքը գնահատած՝ իր հանճարով անկարող եղաւ Հնչակի՝ նկատմամբ հակադրեցիկ նշանակութիւն ունենալ ուսաց կառավարութեան աչքին: Այդ գիւլյումատ-թերթն իր ամբողջ եղաւ անկարողը դարձնելու «խելագարութիւնը» մեր թերթի, «Հնչակի», որի վրայ ինքը նայում է իր ցնորական բարձրութիւնից: Շինծու գիւլյումատի այդ երևելի խելքը, որը բնութիւնից ստացել է հանճարեղ պարգև՝ քաղաքական իմաստութեան հօրիզոնի ծայրը միշտ տեսնել յանգած այլ և այլ բռնապետների ոտքերի առաջ, պէտք է սակարկութեան մէջ չը մտնէր իր գիւլյումատական կեղծ հըմտութեան նկատմամբ, որով և այսօր նա արդէն փչրկած կը լինէր հայոց ազգը: Ինչ յանցանք նրա կողմից ազգիս դէմ, որ մոռացած իր կոչումը, — որը սակայն նրան վայելում է նոյնչափ, որչափ թամբը կովին, — ազգային ասպարէզն իր խելքի և իմաստութեան սակարկութեան շուկայ է դարձրել: Եւ, ի հարկէ, ինքն է մեղաւոր, որ ազգիս զրկեց իր այդ յատկութիւնից և պատճառ եղաւ նրա թշուառութեան: Տարօրինակ մարդ, որ այդպիսի ջերմ նախաձեռնութիւնը իր խելքը պահում է իր գրպանի պէսպիսագոյն փալաններով զարդարված աստաւի մէջ, և միայն ի ցոյց է հանում այն ժամանակ, երբ հարկ է տեսնում ազգի գլխին դամբանական կարգալու և ուրիշների դէմ մտքեր գրգռելու: Ժլատութիւնից խելքը պահում է միայն սև օրւայ ու մութ հօրիզոնի համար: Ճիշդ է սակայն, որ այդ ընթացքը նրան և նրա նմաններին շատ վայելում է, այլապէս լոյս օրը և պարզ հօրիզոնի տակ այդ խելքը երբեք տեսանելի ու զգալի չէ... Բայց խնդրում ենք «L'Arménie»-ի գիւլյումատից, որ ուսաց կառավարութեանը հաշտեցնէ «Հնչակի» հետ՝ իբրեւ միջնորդ, որպէսզի վերջապէս Ռուսիայի բարկութիւնն իջնէ և նա բարեհաճէ լինել հայոց ազատարարը...

Այլ այդ մարդիկը, որոնք ամեն ժամանակ պատուաստ են երկրպագելու ամեն քուրմերին ու բռնապետներին, ի վերջոյ, ամեն երկիրներում պէտք է բաւական թանկացնեն երկաթեղենի ու պղինձեղենի գինը, քանի որ ձգտում են իրանց կուռքերից ստանալ քրծնութեան շքանշաններ: Եւ եթէ լոյս օրն ու պարզ հօրիզոնի տակ նրանք տեսանելի չեն իրանց խելքով և իրանց գլխին հագած ունեն հեթանոսի գլխարկն — անշուշտ գիւլյումատական, — որ անտեսանելի է դարձնում հագնողին, մենք, հասարակ մահկանացուներս, պէտք է ունենանք գերազանց հաճոյքը նրանց ներկայութիւնը զգալու այն դատարկաձայն զննկոցներից, որ կը հանեն նրանց շքանշանները...

Դոյեմբերի սկիզբներին Ֆրանսիական երեսփոխանական Պալատում տեղի ունեցաւ հարցապնդում հայկական խնդրի մասին: Արտաքին դործերի մեխատը Հանօտոյի պատասխանն այդ հարցապնդման հայերիս համար նոյնքան գոհացուցիչ էր, որքան և գատարկ: Գիւլյումատներն ունեն արդէն այն կախարհական արհեստը, որ շատ բան խօսելով հանդերձ, ոչինչ չեն ասում, և կարծում ենք, որ դրանից էլ լաւ բան չէին կարող

անել, որովհետև նրանց ասածներն էլ ամեն բան թաքցնում են: Արդէն մեր նկատմամբ նրանք աշխատել են ուրիշ ոչինչ էլ չանել այս վերջին երկու արիւնահեղ տարւոյ ընթացքում, եթէ ոչ միայն այդ: Եւ բաշխողութեան սուլթանը քաջ գիտէ, որ այդ դիպրոմատներն ի վերջոյ այնքան զարհուրելի չեն իրանց կոտորած կաթալի աղմուկով, որքան համբերատար են և զգուշաւոր իրանց վարմունքով: Զէ՞ որ «բարձր շրջաններում» աշխարհիս կառավարողները միմեանց հոգեբանութիւնը շատ լաւ են ըմբռնում և խիստ գիմուսներ են անում միմեանց դէմ միայն կուշտ ճաշից յետոյ, «պանիր ու տանձ» ուտելիս, երբ մարդուս տրամադրութիւնն արտայայտվում է երեսի վրայ մի քաղցր ու պայծառ ժպիտով: Եթէ սուլթանն իր մարդակերական խնդրանքն անում է մեծ հաճոյքով, սակայն պէտք է խոստովանվել, որ այդ գազանային տօներիննա միշտ հրաւիրում է մասնակից լինել բոլոր եւրօպական տէրութիւններին:

Բայց մեծերի այդ մարդակերական մոլեկան խրախուծեան միջոցին երբեմն յանկարծ դուրս է պրծնում մի հզոր ձայն, մէկ արգարակոչ աղաղակ, որ դիպրոմատների ու տէրութիւնների գծուծ շահախնդրութիւններից, թշնամութիւններից ու խարդաւանանքներից վեր է բարձրանում դէպի լուսաւոր մտքի ու մարդկային անկաշառ զգացման բարձր հօրիզոնը և այնտեղից աւետում նոր օրեր ու նոր կեանք շարժարկած ու արիւնշաղախ ժողովրդներին: Այդպիսի մի հզոր ձայն, այդպիսի մի վեհ աղաղակ — և միջև այսօր լսվածներից ամենահրաշալին — եղաւ Ժ. Ժոնէսի հաղագիւտ ճարտասանութեամբ օժտված ճառը, որ այդ հուշակաւոր տրիբունըն արտասանեց Փրանսիական պարլամենտում: Մի զօրաւոր տրամաբանութեամբ, ընդարձակ ու բարձր հայեցակէտով, խիստ ու սքանչելի լեզուով՝ Ժոնէսը լսելից եւ մեղմ աշխարհին ահաւոր ճշմարտութիւններ հայտնեց վիճակի ու խնդրի մասին, ներկայացաւ իբրեւ անկաշառ ու ազնւամիտ պաշտպան թշուառ հայ ժողովրդի դոյութեան իրաւունքի, նրա զարգացման իրաւունքի, նրա քաղաքական ու տնտեսական իրաւունքների: Այդ մեծ գործը կատարելու կոչված էր միայն սօցիալիստը և այդ մեծ գործի ընդգրկողն էլ նրա ամբողջութեամբ կարող էր լինել միայն սօցիալիստական լայն գաղափարը: Եւ Ժոնէսն, իբրեւ սօցիալիստ, թարգման եղաւ իր համախոհների կարծիքների հայկական խնդրի մասին և միևնայն ժամանակ խիստ հարուստեց եւրօպական տէրութիւններին իբրեւ «գործակիցներ սուլթանի»:

Վերկայ ժամանակներին այդ ամենամեծ ճառախօսն ու իր 54 սօցիալիստ ընկերները, որ երեսփոխան են Փրանսիական պարլամենտում, յատուկ առաջարկ զրին քուէարկութեան: Այդ առաջարկի մէջ ի միջի այլոց ընդհրաւէր են կարգում բոլոր երկիրների սօցիալիստներին ու աշխատաւոր դասակարգին աշխատել հարկ եղած միջոցներով ազդեցութիւն բանեցնել իրանց կառավարութիւնների վրայ՝ բաւարար կերպով շուտով լուծելու համար հայկական խնդիրը: Այդ կոչն անմիջապէս անձագանգ գտաւ անգլիական սօցիալիստների մէջ:

Անցեալ օրը նոյն «l'Armenie» իր դիպրոմատական-առասպելական տգիտութեամբ խրոխտում էր «Հնչակի»

դէմ նաեւ սրա սօցիալիզմի նկատմամբ: Այդ դիպրոմատըն ուղում է ամերիկն էլ տեսնել ընկղմած իր տեսակի դիպրոմատական ցեխի մէջ, որից նրան հանել ոչ որ չէ կարող: Կան մարդիկ, որոնք հաւատացած են, որ տիեզերքը «վերջանում է» հողագնդիս «ծայրին», ինչպէս և նրանում, որ իմաստութիւնն իրանց գանգի չոր պատերում է միայն ամփոփված: Գրանք ծաղրական են դարձնում, որպէս և զղուելի, ամեն նիւթ և ամեն միտք, որին ձեռք են տալիս իրանց կոպիտ մասներով: Եթէ այդ մարդկանց ընդունէք իբրեւ առաջնորդ, կարճ ժամանակում աջողութիւն կունենաք դառնալու տխմար: Եւ այդ մարդիկն ամերիկն հաւատացնում են, որ նախախնամութիւնն է նրանց ուղարկել Հայութեան Համար...

Թերեւս... Իբրեւ պատիժ...

ԱՆՆ — ԵԱՆՑ.

ՓՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՍՕՑԻԱԼԻՍՏՆԵՐԻ

ԵՒ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ.

Ինչպէս արդէն «Հնչակի» Խրոնիկոնից իմացաւ մեր ընթերցողը՝ ներկայ ամսի 4-ին Փրանսիական պարլամենտում հարցապնդում եղաւ հայկական խնդրի մասին: Արտաքին գործերի մինիստր Հանտօնի ճառից յետոյ խօսեց հուշակաւոր սօցիալիստ ճառախօս Ժ. Ժոնէսը:

Խիստ հաղագիւտ են այդպիսի սքանչելի ճառեր առհասարակ, որոնց դաղափարների բարձրութիւնը և լեզուի հրաշալի գեղեցկութիւնն անմահ արձաններ են մարդկային մտքի ու ճարտասանութեան: Գժեղազարար, տեղի սղութեան պատճառով՝ «Հնչակում» անկարող ենք զետեղել Ժոնէսի ճառն ամբողջութեամբ, որ ծայրէ ի ծայր խիստ կարեւոր է, և միայն շատանում ենք առաջ բերելով նրանից հետեւեալ հատուածները:

Պ. մինիստրի բացատրութիւններից յետոյ, սկսում է իր ծառը Ժոնէսը, ինձ թւում է, որ խնդրն ամբողջովին մտում նոյնութեամբ: Ես հիանում էի, թէ ինչպիսի քաջութեամբ դուք պարոն մինիստր, փորձ արեք յեղաշրջել պատասխանատուութիւնները:

Դուք արտասանեցիք ընդդէմ նրանց, որոնց անուանում էք դուրսերը գտնված հայ ազատամարտիկներ, շատ կսիստ խօսքեր եւ միջոցներ իսկ, կարծեմ, սպանուածներ. դուք նրանց էք պատասխանատու համարում այն տանջանքների, որ կրում են նրանց հայրենակիցները:

Դուք ընդունեցիք, ճիշդ է, բայց ո՛չ նոյն զօրաւոր կերպով ինչպէս Պ. ղը Մէսնը, որ նրանք չէին այդ տանջանքների պատճառ եղողները:

Այդտեղ Ժոնէսը մեղադրում է սուլթանին ու եւրօպական տէրութիւններին իբրեւ պատասխանատու և խօսելով այս վերջինների այն ընթացքի մասին, որ իրանց յանձն առած պարտականութիւնները չը կատարեցին, շարունակում է այսպէս. —

Եւ ինչպէս զարմանաւ, որ այդ անկալութիւնից ու ինտրիգներից յետոյ մի քանի հայեր փորձ արին յիշեցնելու Եւրօպային նրա պարտականութիւնները: Եւ ահա այդ մարդկանց դէմ է հարկւր հազար զոհերի մահից յետոյ, որ դուք յատկացրել էք ձեր խստութիւնները:

Մենք էլ ուզում ենք խաղաղութիւն և մենք քրոմ ենք դէս արկածախնդրական ոգին (Շատ լաւ, շատ լաւ՝ ծայրագոյն ծախակողմում): Բայց մենք կարծում ենք, որ այդպիսի խօսքերով չէ եւ ոչ էլ ձեր բռնած դիրքով, որ դուք կուսակալութեան յարգանքը դէպի հայ հպատակների կեանքը...

Սուլթանն է, որ կամեցել է եւ կազմակերպել է կոտորածները, խստութեամբ ընշտում է Ժոնէսը մէկ ուրիշ տեղ իր ծառում: — Նա տեսաւ, որ տանիւնինդ տարից ի վեր ամեն տեղ,

ուր կար քրիստոնէական համախմբում, այլ համախմբումը զբաղւում էր դէպի ինքնավարութիւն. որ այդպիսով, հէնց իր թագաւորութեան սկզբից, Բուլղարիան, Սերբիան, Բոսնիան եւ Հերցեգովինան խոյս տվին օսմանեան կայսրութիւնից:

Նա մտածեց, որ հայկական ծառուսները, ծագելով ո՛չ հետու այն կիսրոս կղզիից, որը դարձել է անգլիական, կարող են առիթ լինել որ եւ է նոր պատմաման:

Եւ որովհետեւ նա անընդունակ էր անաշտ ու արդար տեսնել իրան վերապահել այս քնակիչներին, որ սակայն այնչափ հեզաբարոյ են այլ եւս իր յոյսը դրեց մէկ հատիկ ոյծի վրայ, որ թուրքի վաղեմի զգացումն է, եւ նա այդ ոյծը հեղեղեց Հայաստանի դէմ:

Նա խելացի կերպով մտածեց, որ այդ նպատակին հասնելու համար ուրիշ միջոց չունի, եթէ ոչ Եւրոպային դնել մէկ իրողութեան առջեւ, կատարված ջարդի առջեւ. նա Եւրոպային տեսաւ վարանտ, երկմիտ, եւ մինչդեռ դեսպանները պառակտուած, անգործ, իրանց մարդասիրական առաջարկներով նրան հանգիստ չէին տալիս իր լիուրի ջարդերի միջոցին, նա անյազ դաշոյնով լրացնում էր ոչնչացումը իրան ազատելու համար հայկական խնդրից եւ ծանօթացուցիչ ու դաւակնեց Եւրոպայի կեղծաւոր թախամանքից: (Ժափահարութիւններ ծայրագոյն ծախակողմից: — Ընդհատումներ):

Եւ միեւնոյն ժամանակ նա խաղացնում էր Եւրոպային, ձեռք եւ մարդկութեան:

Այո, Եւրոպային թերացաւ իր կողման մէջ, քացականում է ժողէս, — իր պատակտուններով, անյազ տնէներով, նախանձոտութիւններով, բոլորն էլ անխոստովանելի, երկնչելով մի ընդհատուր ընդհարումից աւարի միջոցին, թոյլ տուեց խողիողելու մի ամբողջ ժողովուրդ, որ իրաւունք ունէր վտանգելու նրա խօսքին (Ժափահարութիւններ):

Եւ քրիստոնէայ ու քաղաքակիրթ կոչուած Եւրոպայի ընդհանուր պատասխանատուութեան մէջ մի մասնաւոր պատասխանատուութիւն է ընկնում երեք ժողովուրդների վրայ. Անգլիա, Ռուսիա եւ Փրանսիա:

Այս կացութեան մէջ կայ երկու շրջան, ասում է Ժողէս իր եզրակացութեան ընթացքում. — առաջինը որ Սատունի կոտորածից զնում է մինչեւ 1895-ի նոյնքերի առաջին նորոգ ջարդերը: Երկրորդը, որ այդ ժամանակամիջոցից համարում է մինչեւ այսօր:

Այս երկու շրջաններում Ռուսիան ունեցաւ եւ ցոյց տուեց միեւնոյն մոտահմուտիւնը: Իշխան Լօբանով, տէրութիւնների ըստիւրման առջեւ, որոնք ուզում էին հաւարական գործողութեամբ միջամտել Հայաստանում՝ երբ խնդիր վերաբերում էր մօտաւոր ջարդերի առաջին ամսելուն, յետոյ աւելի ուշ՝ երբ խնդիր եղաւ այլ եւ այլ ազգերի պահպանւելուն ուղարկել Բոսֆոր, Իշխան Լօբանով միշտ պատասխանել է երկու քան:

Նա պատասխանեց. «Ես չեմ ուզում որ Հայաստանը մի նոր Բուլղարիա դառնայ եւ որ Ռուսիայի հաւատակ հայերը կարողանան մեզ դէմ շահել այնպիսի զիջումներ, որոնք կարող էին տրվել իրանց երկրին Թիւրքիայի կողմից»: Նա յարեց նաեւ թէ շարժման մէջ կան հայ յեղափոխականներ, որոնց գործը լինել պատշաճ չէ համարում:

Ռուսիան, գործադրում է ուրեմն մի սպասողական քաղաքականութիւն: Նա իրան վերապահել է գործել այն օրը, երբ Հայաստան մարդկած լինելով յեղափոխական տարրերից, պիտի կարողանայ մեջամտել առանց իր ժողովուրդին պատուաւորելու կործանարար վարդապետութիւնների ժայրը (շատ լաւ, շատ լաւ՝ ծայրագոյն ծախակողմից: — Ընդհատումներ կենտրոնում եւ ծախակողմի ու անաշտ զանազան նստարաններից):

Ինչ որ իրաւունք ունեւ՝ ողբալու, — շեշտում է Ժողէս իր ծառի մի ուրիշ կէտում, — այն է որ կարելի էր ծանաչել թէ ինչ էր Անգլիայի, Ռուսիայի քաղաքականութիւնը, եւ որ ոչ ոք չի մացաւ Փրանսիայի քաղաքականութիւնը: Ինչ. կատարեալ լռութիւն:

Լռութիւն մամուլի մէջ, որի մի մասը անտարակոյս կաշառվել էր լուռ մալու համար (Ժափահարութիւն ծայրագոյն ծախակողմում եւ ծախակողմի այլ եւ այլ աթոռների վրայ.) Լռութիւն մեծ լրագիրների միջ, որոնց զխաւոր շահակիցները կապուած են օսմանեան մեծ ծննդարկութիւնների հետ. բայց մանաւանդ լռութիւն Փրանսիայում:

Ի՛նչ. իրաւունքի այս ընտարարումների առջեւ եւ ոչ մէկ խօսք դուրս չենաւ ձեր քերականից եւ դուք ներկայ եղաք, ինքներդ մուծը հետեւաբար եւ մեղսակից մի ամբողջ ժողովուրդի խողիողման: (շատ լաւ՝ ծայրագոյն ծախակողմում: — Խիստ ըողորներ բազմաթիւ նստարաններից):

Որո՞նք են ուրեմն, հարցնում է Ժողէս իր ծառի վերջաբանում — լուծումներն որ դուք կարող էք, որ դուք պարտաւոր էք տալ այս կսկծեցուցիչ խնդրին: Դրանք թւով երեք են:

«Լախ» statu quo ի (իրաց վիճակի պահպանումը), պարագայի յանգիմանութիւնները, որ իրար յաջորդած են եւ սուլթանը որ շարունակ քաշքշում է բարենորոգումները, որովհետեւ նա համոզուած է թէ Եւրոպայի

առերեւոյթ համաձայնութեան տակ քողարկում են ամեն տեսակ նախանձոտութիւններ, ամեն տեսակ անյազ տնէներ:

Կամ թէ մի տեսակ եւրոպական համաձայնութիւն, որի մէջ ուռուական քաղաքականութիւնը նշանակէր ուղղութիւնը: Եւ արդէն ասացի թէ այս լուծումը որչափ ձախորդ կարող է լինել:

Վերջապէս կայ երրորդը: Քանի որ Եւրոպայի ցոյց է տուել իր անկարողութիւնը, քանի որ նա մինչ այն աստիճան ջատուել է անյազ տնէներով, որ թոյլ աւելեց կատարելու մի եղեռնագործութիւն, առանց կարենալու ձեռք կարկառել այն արգիլելու համար, այլ եւս մնում է միայն, ընդհանուր աշխատաւոր մարդկութեան առջեւ, հաստատել կառավարական Եւրոպայի այս վաղեմի անկարողութիւնը: (Բուռն ծափահարութիւններ ծայրագոյն ծախակողմում:)

Դուք այլ եւս ղեկավարող ազգեր չէք: Գուրջնոյն իսկ անընդունակ էք կատարելու ձեր քրիստոնէական ու քաղաքակրթական տարրական գործը: (Ժափահարութիւն ծայրագոյն ծախակողմում:)

Անշուշտ մեզ համար միայն այդ չէ միակ պարտաւորութիւնը: Մեզ համար կայ աւելի լուրջ եւ աւելի նշանակիչ մի բան: Այն որ արդարեւ հենց այն Արեւելքում, ուր արդէն տասնեութ դար է ինչ քրիստոնէութիւնը ծագեցաւ աւետելով տիեզերական խաղաղութիւնը, այն որ հէնց այդ տեղ, ասում եմ, նոյն Արեւելքում է, ուր պայթում է պառաւած քրիստոնէայ Եւրոպայի սնանկութիւնը: (Ժափահարութիւններ ծայրագոյն ծախակողմում:)

Ապա ուրեմն, քանի որ կառավարութիւններն անկարող են դարձել հաստատել մի տարրական համաձայնութիւն, պէտք է որ ամեն տեղ եւրոպական պըրօլէտարիատը (բանւոր դասակարգը) իր ձեռքն առնէ այն գաղտը, որպէսզի այդպիսով հարկադրէ այդ տէրութիւններին կատարելու մարդկային տարրական պարտականութիւնները:

Այս է միտքն այն առաջարկի, որ ներկայացնում եմ եւ որ երեսփոխական խորովից խնդրում եմ ընդունել: (Նոր ծափահարութիւններ մի եւ նոյն նստարաններից):

Մ Պ Տ Ա Վ

ԵՐԳԻՅԱԲԱՆԱԿԱՆ - ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

(ՄԻԱՄՍԵԱՅ)

Եւս տեսաւ «Ապտակի», երրորդ տարւայ թիւ-6, հոկտեմբերի համարը: Նկարներ. — Հայաստանի յայթախակը. — Սուլթանի վերաբերութիւնը դէպի նստաններ. — Առաջարկ մէկ արձանի Պոլսոյ մէջ կառուցանելի:

«Ապտակի» այդ համարի քովանդակութիւնն է. — «Բաղարախան վիճակը. — Միջոցաւ մարդ. նորագոյն հերոս (ոտանաւոր, Խեղճ)». — Կեղծ Պատգամաւորը (Ա). — «Ապտակի» հանելուկներ, Բէպուս թիւ. 7. թիւ. 6 թէպուսի լուծումը: «Ապտակի» տարեկան քաժանորդագրին է 5 ֆրանկ:

ՀնՁ. ԿՈՒՄԱՆԵՑՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՏԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

ԺՈՂՈՂՐԻԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ. զընոյն երկրորդ.

ԳՆԻՐԵԱԿԻ.

ԻՐ ԿԵԱՆՔԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ԹԱՐԳ. ԻՏԱԼԵՐԵՆԻՅ. ԳԻՆ 1 ԳՐ. 50 ՍԱՆՏ.

Յօդուածներ, թղթակցութիւններ, տեղեկութիւններ և բարձր ու մանդատ ուղարկել հետեւեալ հասցեով. —

M. Beniard. — 22, Ormiston Road, Shepherd's Bush. London W. [Angleterre].

ՏՊԱՐԱՆ — «ՀԵՁԱՎ» - Ի.

1 ՕՆԴՕՆ